

УДК 343.22

**А.Д. СЕМИКОПНИЙ**, Харківський національний університет внутрішніх справ

## ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТ.76 (БАНДИТИЗМ) КК УСРР 1922 РОКУ У КОНТЕКСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРОЯВІВ ПОЛІТИЧНОГО (СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАНСЬКІ РУХИ) ТА ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОГО О БАНДИТИЗМУ

**Ключові слова:** бандитизм, Кримінальний кодекс, повстанські рухи

Під час розгляду різноманітних аспектів боротьби з організованою загальнокримінальною злочинністю в УСРР доби НЕПу, актуальним залишається питання її виокремлення з так званого політичного бандитизму, представленого здебільшого селянським повстанським рухом. Проблема полягає в тому, що в 1920-ті рр. межа у трактуванні політичного та кримінального бандитизму була дуже розмитою. Радянські дослідники та практики того часу характеризували бандитизм як злочин, що являв собою виключну небезпеку для основ Радянської республіки перших років існування Радянської держави. Така виключна небезпека пояснювалась не лише широким розповсюдженням бандитизму, але й тим, що нерідко загальнокримінальний бандитизм переростав у політичний. І навпаки, контрреволюційні угруповання набували з часом характеру кримінальних банд. Як бандитизм, зокрема, розглядалась діяльність груп Махна, Петлюри тощо, але при цьому не виключалися з лав банд й ті, що об'єднували професійних злодіїв загальнокримінальної спрямованості. Таким чином, бандитизм загальнокримінальний майже ототожнювався з селянським повстанським рухом, об'єднавши незгодних з аграрною політикою більшовиків.

Кримінальний кодекс УСРР 1922 р., узагальнюючи практику боротьби з бандитизмом, визначав цей злочин (ст.76) як організацію й участь у бандах (озброєних шайках) й організованими бандами в розбійних нападках й пограбуваннях, нальотах на радянські й приватні установи та окремих громадян, зупинку потягу й порушення залізничних колій, незалежно від того, чи супроводжувалися ці напади вбивствами [1, с.171].

Але це не ліквідувало певної плутанини, так як друга частина ст.184 – вчинення розбою групою осіб, мала майже аналогічний зміст та ідентичні санкції ст.76 [1, с.380]. Застосування 184 статті передбачалося виключно проти проявів загальнокримінального бандитизму, тоді як за 76 статтею проходили звинувачені у політичному бандитизмі.

Довгий час цій проблемі не приділялося достатньої уваги. Лише в останні роки з'явилося декілька публікацій, автори яких намагалися розібратися у цьому питанні [2-3]. Проте їх розвідки мали значно більш ширший характер і тому багато важливих аспектів не знайшло свого висвітлення.

У даній статті автор спробує з'ясувати, спираючись на матеріали Кримінально-касаційної колегії Верховного суду УСРР, як на практиці вирішувались питання щодо розмежування загальнокримінального та політичного бандитизму та чи впливало це на міру покарання конкретних протиправних дій, що і є метою роботи.

Чимало звинувачених у бандитизмі подавало касаційні скарги, намагаючись досягти перегляду справи та зменшення покарання. Розглянемо декілька найбільш характерних прикладів. У березні 1924 року надзвичайна сесія Катеринославського губсуду присудила до найвищої міри покарання за першою частиною 76 статті учасників банди П. Недоступи [4, с.44-46]. Організатор банди брав участь у махновському русі, звинувачувався у вбивствах представників влади і вже був засуджений до розстрілу за бандитизм у 1920 році. У червні 1923 р. він здійснив втечу, згодом створивши власну банду з п'яти чоловік, яка протягом червня 1923 року здійснила декілька розбійних нападів на громадян та їх оселі

з метою пограбування. Під час нападів двох жертв було застрелено. Члени банди П. Недоступи чинили збройний опір співробітникам міліції, які проводили операцію з їх затримання.

Верховний суд залишив вирок П. Недоступі та ще двом членам банди без змін, двом іншим змінивши міру покарання з розстрілу на десять років ув'язнення зі строгою ізоляцією. В цьому випадку застосування ст.76 викликає певні питання. Банда (шайка) створена П. Недостою влітку 1923 р. мала загальнокримінальний характер, опір під час арешту представникам влади не є достатньою підставою для кваліфікації протиправних дій цього угруповання, як вияв політичного бандитизму. Отже, в даному випадку більш доцільним було застосування ч.2 ст.184 КК, тобто розбійні дії вчинені групою осіб.

В грудні 1924 року Подільський губернський суд засудив К. Цимбалюка, П. Цимбалюка, Т. Цимбалюка та інших, загалом 10 чоловік до найвищої міри за організацію озброєної банди, яка протягом 1920–1924 рр. вчинила низку протиправних дій [5, с.33–35]. Зокрема, крадіжки коней, підпалення осель, вбивства осіб, які представляли небезпеку для банди, пограбування населення. Взагалі, у кримінальній справі фігурувало звинувачення за 11 епізодами, серед яких, вбивства двох міліціонерів та одного члена КП(б)У. Саме це, на думку автора, і стало вирішальним під час кваліфікації протиправних дій даної шайки за ст.76 Кримінального кодексу.

Колегія Верховного суду при розгляді касаційної скарги звинувачених, визнала правомірним застосування саме 76 статті. Троє, вище згадуваних, лідерів банди отримали вищу міру, інші учасники від п'яти до десяти років строго режиму, в залежності від ступені їх участі у протиправній діяльності банди. Ця справа є класичним прикладом застосування у першій половині 1920-х рр. 76 статті кримінального кодексу, коли мав місце типовий загальнокримінальний бандитизм але змішаний з відкритою протидією владі (вбивства міліціонерів, членів партії), що давало достатні підстави кваліфікувати подібні дії саме за 76, а не 184 статтею КК.

Ще одним цікавим прикладом застосування ст. 76 є кримінальна справа банди А. Трембача, що розглядалася Київським губернським судом у січні 1925 року [5, с.74–75]. А. Трембач був звинувачений у створенні банди з п'яти чоловік з метою нападів на представників радянської влади, міліцію, незаможників. При цьому дане угруповання не здійснило жодної злочинної дії, у наявності була тільки спроба вчинення злочину (крадіжка коня). Але сам факт організації банди з метою озброєного протистояння радянській владі, дав можливість суддям засудити її учасників за ч.2 ст.76. Троє з п'яти отримали найвищу міру покарання, двом іншим було присуджено десять років строго режиму.

Але після розгляду касаційної скарги у Верховному суді було прийнято рішення справу закрити, а обвинувачених звільнити з-під арешту. Підтверджуючи вірність рішення Київського губсуду стосовно необхідності застосування найвищої міри покарання до організаторів банд антирадянського спрямування, навіть у тому випадку, коли вони, ще не вчинили протиправних дій, а тільки планували їх вчинення, члени Верховного суду прийшли до висновку, що наразі факт існування банди не доведено. Звинувачені можуть бути притягнуті до відповідальності тільки за незаконне зберігання вогнепальної зброї (ст.220).

У даному випадку втручання Верховного суду запобігло винесенню необґрунтованого покарання у політичному бандитизмі. Але подібні випадки були непоодинокі і далеко не завжди вдавалося відновити справедливість. З іншого боку подібний приклад свідчить про існування певного демократизму у радянському судовому процесі, здатності визнавати та виправляти помилки. З часом, таких прикладів ставало все менше.

Київським губернським судом 17.03.1925 р. до розстрілу за ч.1 ст.76 було присуджено А. Гольденберга, який у вересні-жовтні 1923 р. брав участь у банді якогось «Захарчика» [6, с.238–239]. У справі фігурувало п'ять епізодів за участю звинуваченого – озброєні розбійницькі напади на громадян з заподіянням їм тілесних ушкоджень, напади та пограбу-

вання пасажирських потягів.

Як бачимо, злочини вчинені А. Гольденбергом не мали жодного політичного забарвлення і повинні були бути перекваліфіковані за ч.2 ст.184. Але касаційна комісія Верховного суду залишила без змін вирок Київського губсуду. Це рішення мотивувалося тим, що власне банда, в якій брав участь звинувачений, була визнана як така, що зазіхала на основи порядку управління. Той факт, що А. Гольденберг особисто брав участь у злочинах банди які мали загальнокримінальний характер, не став достатньою підставою для перекваліфікації його злочинних діянь.

Втім, у середині 1920-х рр. нерідко траплялися випадки, коли дії бандитських угруповань, що спочатку кваліфікувалися за ст. 76 КК, після розгляду касаційних скарг звинувачених, через відсутність політичних мотивів, перекваліфіковувалися за ч.2 ст.184 КК. Проте, це майже ніколи суттєво не впливало на ступінь покарання злочинців. Нижче розглянемо декілька характерних прикладів такого роду справ.

Першого березня 1924 року Київський губернський суд визнав винним О. Петрину у створенні влітку 1922 р. банди з чотирьох осіб, яка протягом серпня 1922 – лютого 1923 р. здійснила десять озброєних нападів на громадян з метою пограбування, одну жертву було вбито [7, с.12–15]. Крім чотирьох фактичних членів, банда мала декількох співучасників, які те ж були залучені до кримінальної відповідальності. О. Петрину та двох інших членів банди було засуджено до вищої міри соціального захисту за ст.76. Співучасники та останній член банди отримали від трьох до восьми років ув'язнення з конфіскацією майна за тією ж статтею.

Після розгляду касаційних скарг захисників звинувачених у Верховному суді було ухвалено рішення про перекваліфікацією всіх вчинених бандою злочинів з ч.2 ст.76 до ч.2 ст.184 КК. Зокрема, у постанові суду йшлося: «...суд невірно кваліфікував діяння всіх засуджених за ст.76 ч.1 та ч.2 КК з тих міркувань, що зазначена стаття передбачає організовану банду, яка має політичне забарвлення. Тоді як, розгляд справи доводить, що

банда складалася виключно з кримінальних елементів і мала мету виключно особистого збагачення. Внаслідок цього, суду треба було кваліфікувати учасників цієї банди не за ст.76 ч.1 та ч.2 КК, а за ч.2 ст.184 КК» [7, с.15]. І хоча скарги звинувачених, в цілому, не було задоволено, велика вірогідність того, що саме перекваліфікації злочинних дій банди сприяла заміні двох смертних вироків десятирічним ув'язненням. Лише організатору банди вирок залишили без жодних змін.

Тим же Київським губсудом у квітні 1924 р. за ст.76 ч.1 було засуджено п'ять осіб, ще двоє співучасників бандитського угруповання засудили за ч. 2 тієї ж статті – приховування [4, с.73-76]. Сутність злочинних дій даної банди полягала в тому, що її члени у січні-лютому 1923 р. здійснили низку озброєних нападів на селян, які пересувалися по шосейним дорогам Київської губернії. Чотирьох звинувачених було присуджено до розстрілу, двоє співучасників та останній учасник банди отримали від восьми до десяти років ув'язнення з конфіскацією майна.

Касаційна колегія Верховного суду, розглянувши дану справу, прийшла до висновку, що: «...кваліфікація судом діяння засуджених як за ч.1 ст.76, так і за ч.2 ст.76 є невірною. Перша частина 76 ст. КК передбачає, як організацію, так і участь у бандах чи озброєних шайках, дії яких спрямовані проти порядку управління, тобто кримінальний бандитизм з політичним відтінком; суд повинен був кваліфікувати діяння засуджених за ч.2.1 ст.84 КК, тобто відкритий, з метою викрадення майна, озброєний напад на окремих громадян... Співучасники повинні були бути засуджені не за ч. 2 ст. 76 а за ст. 16 та ч.2 ст.184, що передбачають відповідальність за співучасть та сприяння злочинам перших...» [4, с.75]. Проте, згідно висновкам колегії, дана помилка не вплинула на правильність винесеного вироку, який залишили без змін для всіх засуджених.

Ще одним прикладом перекваліфікації організованих злочинних дій з політичного бандитизму до загальнокримінального розбою є справа вирок з якої було винесено Одеським губсудом 04.06.1924 року [8, с.5–7]. На

лаві підсудних опинилося одинадцять чоловік. Шестеро з них було звинувачено в тому, що у 1922–1923 рр. вони у складі озброєної шайки систематично скоювали відкриті озброєні напади на селян на шляхах губернії. Іншим інкримінувалося те, що вони не беручи участі у розбійних нападах, переховували злодіїв, збували награвовані речі. Згідно вироку суду, троє злочинців отримали вищу міру, решта – різні терміни ув'язнення (троє умовно).

Верховний суд при розгляді даної справи виявив відсутність складу злочину за ч.2 ст.76 КК. Звинувачені та їх протизаконні дії являли собою характерний приклад чисто кримінальної банди, діяльність якої мала на меті лише особисте збагачення її учасників. Тому в цьому випадку доцільним було застосування до засуджених ст.16 та ч.2 ст.184 КК. Але це не вплинуло на вирок винесений Одеським губсудом, який було визнано вірним.

За вироком надзвичайної сесії Чернігівського губсуду від 13.06.1924 р. розстріл було присуджено чотирьом мешканцям с. Петрівка Чернігівської губернії, які об'єдналися у банду на чолі з П. Самусем, що протягом другої половини 1922 р. вчинила цілу низку відкритих озброєних нападів, як на громадські установи, так і на окремих громадян [8, с.30–31]. Дії банди відзначала особлива зухвалість. Зокрема, під час одного з нападів бандити вбили трьох жінок та зарізали 13-ти місячну дитину. Губернський суд кваліфікував дії банди за ст.76 Кримінального кодексу.

Після розгляду касаційних скарг у Верховному суді було визнано неправомірне застосування ст.76. Вчинені бандою злочини не мали жодних політичних мотивів, представляючи кримінальний бандитизм у чистому вигляді. Тому їх потрібно було кваліфікувати за ч.2 ст.184 КК, але так як ч.2 ст.184 КК мала спільну каральну санкцію з ч.1 ст.76, ця помилка не стала достатньою підставою для перегляду вироку.

Звертає на себе увагу резонансна справа, що розглядалася Київським губсудом у червні 1924 року [8, с.59–62]. На лаві підсудних перебувало 15 осіб віком від 18 до 56 років. Всі вони були членами банди А. Григоренко

(помер під час проведення слідства), яка на межі 1922–1923 рр. здійснювала озброєні напади в межах Уманського та Гайсинського округів губернії. Пограбування нерідко супроводжувалися жорстокими вбивствами. Суд з'ясував причетність банди до загибелі 14 чоловік, та нанесенні тяжких тілесних ушкоджень шістьом. Рішенням суду 12 з 15 членів банди згідно ч.2 ст.76 отримали вищу міру покарання з повною конфіскацією майна.

Всі засуджені до розстрілу направили до Верховного суду касаційні скарги з проханням скасувати вирок. Вища судова інстанція республіки і в цьому випадку не знайшла у діях банди складу злочину саме за ст.76. В постанові колегії з цього приводу йшлося: «76 ст. КК, яка передбачає організацію банд напівполітичного характеру, що ставлять перед собою в якості мети боротьбу з порядком управління, чого у конкретному випадку не має. Натомість є злочини скоєні групою осіб задля заволодіння чужим майном, які передбачені ст.184 діючого кримінального законодавства» [8, с.61]. Як і в більшості попередніх випадків, перекваліфікація злочинних дій банди не потягнула за собою зміни покарання.

Наведені вищі приклади переконують у наявності певної плутанини у справі кваліфікування загальнокримінального та напівполітичного бандитизму. Багатьом чисто кримінальних угруповань висувалися звинувачення за ст.76, що передбачала наявність дій спрямованих проти порядку управління. Інша справа, що як ст.76 так і ст.184 КК тожні у частині санкцій і ці помилки майже ніколи не впливали на остаточний вирок. Але, звинувачення за ст.76 було все ж більш важчим і звинувачені у своїх касаційних скаргах намагалися досягти перекваліфікування їх справи за ст.184, що давало, хоч мінімальну надію на зниження покарання.

Підбиваючи остаточні підсумки з приводу розмежування злочинів вчинених групою осіб, зазначимо, що характерними ознаками для протиправних дій передбачених статтею 76 КК є організація та участь у озброєних бандах (шайках), які не мають контрреволюційного характеру, тобто не ставлять собі за мету зміну державного ладу, але їх діяльність

спрямована проти порядку управління (напади на представників органів влади, правоохоронних органів, членів партії тощо). Організація неозброєної шайки (злочинної спільноти) з метою здійснення навіть відкритих чи насильницьких, але не небезпечного для життя і здоров'я викрадення чужого майна, як і участь у подібній шайці карається за ч.2 ст.183 КК – грабунок (на практиці застосовувалась рідко). Нарешті, організація навіть неозброєної шайки з метою розбою, тобто з метою відкритого, насильницького заволодіння чужим майном, яке супроводжується фізичним або психічним насиллям, загрожує смертю або серйозними тілесними ушкодженнями, карається згідно ч.2 ст.184 Кримінального кодексу УСРР 1922 року.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Уголовный кодекс советских республик. Текст и постатейный комментарий / под ред. С. Канарского. – Киев, 1925.

2. Голіна В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом / Голіна В. – Х., 2004.

3. Радіонов І. Кримінальна відповідальність за бандитизм – історія та перспективи / Радіонов І. // Питання боротьби зі злочинністю. – 2006. – Вип. 11. – С. 62-67.

4. Собрание определений уголовно-кассационной коллегии Верховного суда УССР за 1924 год. – 1925. – Вып. 5.

5. Собрание определений уголовно-кассационной коллегии Верховного суда УССР за 1925 год. – 1925. – Вып. 1.

6. Собрание определений уголовно-кассационной коллегии Верховного суда УССР за 1925 год. – 1926. – Вып. 3.

7. Собрание определений уголовно-кассационной коллегии Верховного суда УССР за 1924 год. – 1925. – Вып. 4.

8. Собрание определений уголовно-кассационной коллегии Верховного суда УССР за 1924 год. – 1925. – Вып. 7.

*Семикопний А. Д. Особливості застосування ст.76 (бандитизм) КК УСРР 1922 року у контексті розмежування проявів політичного (селянські повстанські рухи) та загальнокримінального бандитизму / А. Д. Семикопний // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 814–818 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10cadtzb.pdf>*

На матеріалах Кримінально-касаційної колегії Верховного суду УСРР досліджена практика вирішення питання щодо розмежування загальнокримінального та політичного бандитизму та вплив цього на міру покарання конкретних протиправних дій.

\*\*\*

*Семикопний А.Д. Особенности применения ст.76 (бандитизм) УК УСРР 1922 года в контексте размежевания проявлений политического (крестьянские повстанческие движения) и общеуголовного бандитизма*

На материалах Уголовно-кассационной коллегии Верховного суда УСРР исследована практика решения вопроса относительно размежевания общеуголовного и политического бандитизма и влияние этого на степень наказания конкретных противоправных действий.

\*\*\*

*Semikopniy A.D. Feature of Application of Clause 76 (Gangsterism) in CC of the Ukrainian Socialist Soviet Republic of 1922 in a Context of Delimitation of Displays Political (Country Insurgent Movements) and General Crime Gangsterism*

On materials of Criminally-cassation board of Supreme Court of the Ukrainian socialist Soviet republic practice of the decision of a question concerning delimitation general crime and political gangsterism and influence of it on degree of punishment of concrete illegal actions is investigated.